

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-9>**Т. Й. Білоус**

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

МІСЦЕ ІНТЕРНЕТ-ВІДНОСИН У ПРИВАТНО-ПРАВОВОМУ ПОЛІ

У статті висвітлено місце «Інтернет-відносин» у приватно-правовому регулюванні. Досліджено «Інтернет-відносини» як правове правовідношення й особливості доступу до мережі. Визначено, що Інтернет – це нове середовище перебування людства, нове середовище діяльності особистості, суспільства, держави. Встановлено, що він не має можливості самостійно нести цивільні права та виконувати певні обов'язки, його можна розглядати як об'єкт цивільного права, тобто як те, з приводу чого виникають правовідносини. Однак правовідносини породжує не Інтернет як комп'ютерна мережа, а самі об'єкти, тим чи іншим чином пов'язані з такою мережею. Досліджено, що специфіка «Інтернет-відносин» з огляду на особливості їхнього суб'єктного складу визначається низкою чинників: невизначеністю місцезнаходження сторін, що зумовлює можливі проблеми з правом, яке застосовується, а також із реальним виконанням зобов'язань; складністю ідентифікації учасників цих відносин; існуванням віртуальних організацій; залежністю відносин між учасниками мережі від відносин з інформаційними провайдерами. Тому постає проблема визначення суб'єктного складу правовідносин, що виникають у цифровому середовищі, вирішення якої дозволить встановити особливості правового статусу кожного з видів таких суб'єктів. Встановлено, що залежно від характеру і видів Інтернет-відносин їх об'єктами можуть виступати: поведінка різних суб'єктів, різні інформаційні послуги та їх результати, продукти духовної творчості, включаючи твори літератури, мистецтва, музики та ін., цінні папери, договори, офіційні документи, честь, гідність, безпека людини, речі, предмети та інші цінності. Суб'єктивне право у віртуальному просторі може виступати у формі: права-поведінки, права-користування, права-вимоги та права-претензії.

Ключові слова: Інтернет, мережа, цивільні відносини, суб'єкт, об'єкт, суб'єктивне право, «Інтернет-відносини».

Постановка проблеми. Сьогодні цивілізація розвивається дуже швидкими темпами та проходить період розвитку інформаційного суспільства. Цей етап неможливо уявити без насиченого обміну інформацією та розвитку інформаційних систем.

Найбільш вживаною у суспільстві серед інформаційних систем є система мережі Інтернет. Це екстериторіальний інформаційний простір, у якому відбуваються глобальні процеси соціальних комунікацій, що мають міжнародний характер. Кількість користувачів цієї системи щороку зростає. Тому правового регулю-

вання потребують як Інтернет відносини, так і їх види. Адже, виникнувши як суто технічний засіб передачі інформації, Інтернет перетворився на важливе соціальне явище, яке привертає увагу фахівців різних наук, у т. ч. юридичної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням специфіки Інтернет-відносин займалися І.В. Жилінкова, А.Б. Венгеров, В.А. Копилов, А.К. Жаров, І.М. Рассолов та ін. Сьогодні особливої уваги потребує питання щодо послуг, що опосередковують надання доступу до мережі.

Мета статті – дослідити «Інтернет-відносини» як приватно-правове правовідношення й особливості доступу до мережі.

Виклад основного матеріалу. В.О. Копилов вважає, що Інтернет – це нове середовище перебування людства, нове середовище діяльності особистості, суспільства, держави [8, с. 212]. На думку С.В. Малахова, поняття Інтернету визначається як «інформаційна комп'ютерна система, яка складається із сукупності окремих інформаційних комп'ютерних мереж, об'єднаних на основі єдиного міжмережевого протоколу, інформаційний простір, середовище перебування суб'єктів суспільства, сукупність інформаційних суспільних відносин у віртуальному середовищі» [10, с. 73].

Керівництво для розробки політики у сфері інформаційно-комунікаційних технологій визначає Інтернет як середовище, в якому споживачі провадять дедалі ширше коло своїх повсякденних видів діяльності, від простих операцій до подання податкових декларацій [11, с. 61].

Досліджуючи Інтернет як середовище перебування, В.А. Копилов, напевно, допустив метафоричність цього висловлення. Пізніше він визначив Інтернет як мережу, глобальну автоматизовану інформаційну систему, що є складовою частиною інформаційної інфраструктури інформаційного суспільства, яка складається із транскордонних інформаційно-телекомунікаційних мереж і розподілених у них інформаційних ресурсів як запасів знань, що у сукупності становлять інтегральне джерело знань і засіб комунікації суб'єктів інформаційного суспільства [8, с. 213].

Виступаючи з функціональних, системних позицій, І.Л. Бачило висвітлює Інтернет як систему, що стала останнім часом засобом інформаційного спілкування мільйонів людей у багатьох країнах світу, не визнає національних кордонів, і це робить її якісно новим явищем у світовому співтоваристві; є рідкісним за своїми можливостями засобом доступу до інформації з усього різноманіття людської діяльності й інтересів; стає потужним інструментом пізнання світу, навчання, доступу до професійних знань; будучи новим засобом масового поширення інформації, стає трибуною політичних висловлень і політичної агітації; стає об'єктом розробки й застосування новітніх програмних та інструментальних технологій, що робить її сферою бурхливого розвитку в майбутньому [3, с. 125].

З метою визначення дефініції терміна «Інтернет» в інтересах нашого дослідження доцільно розглянути правову природу Інтернету. У цьому контексті одне з перших визначень надано В.П. Талімончик: «Інтернет – комплексний предмет правового регулювання, який поєднує різноманітні суспільні відносини в єдиній соціально-технічній системі, створеній у процесі розвитку глобальної комп'ютерної мережі та призначеній для здійснення масової інформації й комунікації» [13, с. 18]. Також Інтернет – це скупість технічних і програмних засобів, що використовуються на підставі договірних зобов'язань співтовариством користувачів і операторів зв'язку. Це дозволяє розглянути Інтернет як суб'єкт права з певними ознаками, характерними для суб'єкта. Водночас Інтернет не має можливості самостійно нести цивільні права та виконувати певні обов'язки, адже під час правовідносин, які виникають у процесі роботи в мережі, стоїть праводієздатний суб'єкт [2].

Також Інтернет можна розглядати як об'єкт цивільного права, тобто як те, з приводу чого виникають правовідносини. Однак правовідносини породжує не Інтернет як комп'ютерна мережа, а самі об'єкти, тим чи іншим чином пов'язані з такою мережею. Зазначені об'єкти або вже добре відомі, або менше досліджені з погляду юридичної науки, але не є чимось незвичайним. Інтернет як комп'ютерна мережа не створює яких-небудь нових об'єктів, а лише надає можливість, створює підстави для їх використання за нових умов.

Оскільки Інтернет не може бути ні об'єктом, ані суб'єктом цивільного права, виникає запитання: чи має він будь-які юридичні ознаки? Це породило новий погляд на Всесвітню мережу як на комплексний предмет правового регулювання.

Інтернет є складною інформаційно-технологічною системою, що складається як із технічних, так і з соціальних компонентів. Саме соціальні властивості дозволяють застосувати щодо мережі категорію предмета правового регулювання, напрацьовану в загальній теорії права. Під предметом правового регулювання зазвичай розуміються різноманітні суспільні відносини, які об'єктивно за своєю природою можуть піддаватися нормативно-організаційному впливу. Інтернет не тільки здійснює вплив на суспільні відносини, а й породжує комплекс нових.

Інтернет можна розглядати як суб'єкт правового впливу, тобто як відносини, що складаються між його користувачами. Таким чином, у юридичному вимірі Інтернет можна розглядати як сукупність особистих і майнових відносин (Інтернет-відносин), що за своєю природою потребують правового нормування. І хоча в такому вигляді «Інтернет» має небагато спільного з традиційно технічним його визначенням, нічого неприродного в цьому немає. Це настільки багатозначне соціальне явище, що може мати різні тлумачення, оскільки кожне з них освітлює його певний аспект, висвітлює ту чи іншу життєву особливість [7, с. 124].

Охарактеризувати об'єкт правового регулювання в Інтернеті – це все одно, що перерахувати всі види суспільних відносин, які реалізуються через Інтернет і фактично нічим не відрізняються від реального життя. Відносини, що виникають у віртуальному просторі або будуються на використанні тією чи іншою мірою віртуального простору, можуть мати свої особливості [6, с. 191].

Таким чином, варто проаналізувати правову природу самих Інтернет-відносин, визначити їх специфіку та здійснити класифікацію.

Спершу потрібно вказати на неточність використання терміна «Інтернет-відносини» [5, с. 42–55], адже слід говорити про «відносини в Інтернеті», оскільки відносини, що складаються в мережі, існують одночасно з реальними, віртуально відображаючи останні та збігаючись із ними за змістом. Віртуальні відносини можна класифікувати за предметним критерієм так само, як і відносини реальні. Отже, у цифровому середовищі після врегулювання їх юридичними нормами виникають правовідносини різної галузевої належності: цивільні, адміністративні, фінансові тощо. Крім того, за їх межами залишаються правовідносини, що виникають у разі порушення прав і обов'язків суб'єктами, які діють у мережі, – правовідносини цивільної, адміністративної, карної тощо відповідальності. Тому, вживаючи для зручності викладу терміни «Інтернет-відносини» та «Інтернет-правовідносини», доцільно брати ці терміни в лапки, аби підкреслити їхню умовність.

Специфіка «Інтернет-відносин» з огляду на особливості їхнього суб'єктного складу визначається низкою чинників: невизначеністю місцезнаходження сторін, що зумовлює можливі проблеми з правом, яке застосовується, а також із реальним виконанням зобов'язань; складні-

стю ідентифікації учасників цих відносин; існуванням віртуальних організацій; залежністю відносин між учасниками мережі від відносин з інформаційними провайдерами. Таким чином, постає проблема визначення суб'єктного складу правовідносин, що виникають у цифровому середовищі, вирішення якої дозволить встановити особливості правового статусу кожного з видів таких суб'єктів.

Правовідносини, які виникають у процесі використання Інтернет-технологій, мають різноманітний характер. Сьогодні вже окреслені певні різновиди «Інтернет-відносин». Зокрема, їх можна класифікувати за такими ознаками:

1) залежно від суб'єктів:

а) між розробниками інформаційних мереж і їх партнерами;

б) між спеціалістами, котрі створюють (виробляють) і розповсюджують інформацію в Інтернеті;

в) між інформаційними провайдерами, що надають ліцензії на здійснення онлайн-послуг;

г) між громадянами, організаціями, фірмами та іншими споживачами (користувачами);

2) залежно від державної належності фізичних і юридичних осіб:

а) між вітчизняними та іноземними провайдерами;

б) між іноземними провайдерами та вітчизняними користувачами;

в) між вітчизняними юридичними особами та іноземними громадянами;

г) між вітчизняними та іноземними розробниками мереж;

д) між фахівцями;

3) залежно від мети виникнення відносин та інформаційного впливу:

а) внутрішні відносини (відбуваються у кіберпросторі);

б) зовнішні відносини (пов'язані з наданням зовнішніх інформаційних послуг) [1, с. 481].

Щодо структури аналізованих відносин, то вона включає такі елементи: суб'єктів, об'єкти, суб'єктивне право; обов'язок суб'єкта; інформацію; технічні засоби.

Суб'єкти є учасниками «Інтернет-відносин». Під суб'єктами «розуміються люди та їх об'єднання, які виступають як носії прав та обов'язків» [9, с. 146]. Їх склад, кількість, характер залежать від волі сторін, учасників Інтернет-відносин.

Треба відзначити, що серед учених немає єдності щодо складу та визначення суб'єктів Інтернет-відносин.

Наприклад, на думку В.А. Копилова, можна виділити три групи суб'єктів, які діють в Інтернеті. Перша група – це розробники транскордонних інформаційних мереж, інших технічних засобів, які становлять інфраструктуру Інтернету. У другу групу входять фахівці, котрі виробляють і поширюють інформацію в Інтернеті і надають різні послуги. І третя група – це різноманітні споживачі (громадяни, організації, фірми тощо) [8, с. 214]. Ю.Є. Булатецький стосовно відносин сегмента Інтернету (Рунета і зони Ua) виділяє як суб'єктів, з одного боку, провайдера (оператора), тобто юридичну особу (фізичну особу – підприємця), яка має ліцензію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (а також провайдери, які не мають власної ліцензії, але купують Інтернет-трафік у операторів, котрі мають її) на надання відповідних онлайн-послуг, включаючи поштове обслуговування, зберігання файлової інформації та ін. З іншого – користувача-клієнта, тобто фізичну або юридичну особу, яка використовує Інтернет для власних потреб (реклами, укладення угод, пошуку партнерів, замовлень і т. д.). Ці суб'єкти можуть перебувати в різних частинах світу [4, с. 880].

Як об'єкти Інтернет-відносин виступають будь-які явища, що відчувають на собі вплив з боку суб'єктів в Інтернеті. Інакше кажучи, тут «об'єктом відносин виступає те, на що спрямовані суб'єктивні права й обов'язки його учасників» [4, с. 881].

Щоправда, В.А. Копилов зробив спробу привести конкретний перелік об'єктів, із приводу яких виникають інформаційні відносини в Інтернеті. Він включив до числа цих об'єктів: інформаційні права і свободи; інтереси особи, суспільства і держави в інформаційній сфері; інформаційні цілісність і суверенітет держави; інформацію, інформаційні ресурси, інформаційні продукти і послуги; доменні імена, сайти, портали; програмно-технічні комплекси; інформаційну безпеку [8, с. 214].

Здається, що тут важко чітко визначити коло об'єктів Інтернет-відносин. Більш того, якщо врахувати, що через Інтернет можуть реалізовуватися всі види суспільних відносин, то, швидше за все, необхідно визнати правильним плюралістичний підхід до поняття об'єктів пра-

вових відносин в Інтернеті. Тому залежно від характеру і видів Інтернет-відносин їх об'єктами можуть виступати: поведінка різних суб'єктів, різні інформаційні послуги та їх результати, продукти духовної творчості, включаючи твори літератури, мистецтва, музики та ін., цінні папери, договори, офіційні документи, честь, гідність, безпека людини, речі, предмети та інші цінності.

Водночас необхідно провести аналіз відносин, що стосуються особливих об'єктів в Інтернеті, в ролі яких виступають доменні імена, сайти, інформаційні послуги, поведінка суб'єктів і багато іншого.

Однак суб'єкти й об'єкти будуть «мертві», якщо не будуть приведені в дію суб'єктивні права й обов'язки суб'єктів Інтернет-відносин. Соціальне регулювання у віртуальному просторі, включаючи норми моралі, етики та ін., як показує досвід, здійснюється через механізм реалізації суб'єктивних прав і обов'язків. Зазначені права й обов'язки взаємодіють один з одним у межах Інтернет-відносин, виступають змістом цього механізму.

Суб'єктивне право в розглянутому напрямі – це гарантовані нормами права вид і міра можливої чи дозволеної поведінки учасника Інтернет-відносин. Обов'язок є видом або мірою належної чи необхідної поведінки.

Інакше кажучи, суб'єктивне право у віртуальному просторі може виступати у формі: права-поведінки, права-користування, права-вимоги та права-претензії.

Технічні засоби – теж найважливіший компонент Інтернет-відносин. Вони включають у себе глобальне об'єднання комп'ютерних мереж (регіональних, опорних, відомчих, корпоративних, локальних) та інформаційних ресурсів (сайтів, служб електронної пошти, пошукових систем). І головною тут є мережа самого Інтернету. Вона виросла з мережі «Арпанет» (ARPANET), створеної десятки років тому для обміну інформацією між рядом дослідницьких центрів військової промисловості США. Нині мережа налічує багато мільйонів комп'ютерів і засобів доставки інформації. Вона може запропонувати споживачам численні бази даних, включаючи бази юридичної інформації.

Варто зауважити, що структура Інтернет-відносин буде неповною, якщо не згадати про юридичні, етичні, моральні та інші факти, які мають місце у віртуальному просторі [12, с. 42].

Думається, що юридичні, етичні, моральні й інші факти – це найважливіші компоненти

Інтернет-відносин, пов'язані з їх виникненням, зміною або припиненням. Це ті конкретні життєві обставини, які приводять у дію (рух) Інтернет-відносини.

Іноді для виникнення Інтернет-відносин необхідна наявність не одного юридичного факту, а цілого юридичного складу, тобто певної сукупності юридичних фактів (одержання ліцензії на здійснення онлайн-діяльності, реєстрації мережевого ЗМІ і т. д.).

Зазначені факти відображаються зазвичай у нормах права, моралі, етики і т. д. Настання цих фактів викликає передбачені тією чи іншою нормою правові, інформаційні, соціальні та інші наслідки. Тому для юриста, котрий працює в Інтернеті, завжди буде важливим питання про наявність чи відсутність юридичних, етичних, моральних та інших фактів [9, с. 147].

Висновки і пропозиції. Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що «Інтернет-відносини» виступають як юридична форма взаємодії користувачів Інтернет-мережі з приводу обміну інформацією. Їм притаманний вольовий характер та у своїй сукупності вони складаються з комплексу абсолютних і відносних регулятивних та охоронних правовідносин. Їх особливість у тому, що суб'єктивні права у них розкриваються через власні дії користувачів мережі, які призводять до виникнення, припинення або зміни прав та обов'язків інших учасників, а не тільки через обов'язки третіх осіб, тобто провайдерів.

Список використаної літератури:

1. Енан Р.Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 172–182.

2. Баранов О. Інтернет і право: Об'єкт і предмет регулювання. URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4262/1/23%20%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf>.
3. Бачило І.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право / под ред. Б.Н. Топорнина. Санкт-Петербург : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 725 с.
4. Булатецкий Ю.Е. Правовое обеспечение электронной торговли. *Коммерческое (торговое) право* / под ред. Ю.Е. Булатецкого. Москва, 2002. С. 880–886.
5. Глушков А.В. Проблемы правового регулирования Интернет отношений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Санкт-Петербург, 2007. 189 с.
6. Голоскоков Л.В. Теория сетевого права. Санкт-Петербург : Юрид. Центр Пресс, 2006. 91 с.
7. Жилінкова І. Правове регулювання Інтернет-відносин. *Право України*. 2003. № 5. С. 124–128.
8. Копылов В.А. Информационное право. Москва : Юристъ, 2002. 512 с.
9. Литвинов Є.П. Правовідносини в інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 145–149.
10. Малахов С.В. Гражданско-правовое регулирование отношений в глобальной компьютерной сети Интернет : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. 2001. 173 с.
11. Правовые аспекты в области информационно-коммуникационных технологий в Центральной Азии. Руководство для разработки политики в области ИКТ. Москва : Изд-во «Весь Мир», 2009. 76 с.
12. Рассолов М.М. Информационное право. Москва, 1999. С. 41–51.
13. Талимончик В.П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. URL: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=83692>.

Bilous T. Y. The place of Internet relations in the private legal field

This article highlights the place that “Internet relations” occupy in legal regulation. Internet relations as a legal relationship and features of network access are investigated. It is determined that the Internet is a new environment of humanity, a new environment of activity of the individual, society, state. It has been established that the Internet does not have the capacity to carry civil rights on its own and fulfill certain obligations. The Internet can be viewed as a civil law object, that is, as a matter of law. However, relationships are not created by the Internet as a computer network, but by objects themselves that are somehow connected to such a network. It is researched that the specificity of “Internet relations”, in view of the peculiarities of their subject composition, is determined by a number of factors: uncertainty of the location of the parties, which leads to possible problems with the applicable law, as well as with the actual fulfillment of obligations; the difficulty of identifying participants in these relationships; the existence of virtual organizations; dependence of relationships between network members on relationships with information providers. Therefore, there is a problem of determining the subjective composition of relationships arising in the digital environment, the solution of which will establish the peculiarities of the legal status of each of these types of entities.

It is established that depending on the nature and types of Internet relations, their objects may be: behavior of different subjects, different kinds of information services and their results, products of spiritual creativity, including works of literature, art, music, etc., securities, treaties, official documents, honor, dignity, human security, things, objects and other values. Also the fact that subjective law in virtual space can take the form of: rights-behavior, rights-use, rights-claims and rights-claims.

Key words: *Internet, network, civil relations, subject, object, subjective law, "Internet relations".*